

MAGYAR VONATKOZÁSÚ NÉMET UJSÁGLAPOK
A M. NEMZETI MÚZEUM BIRTOKÁBAN 1600—1711-IG.

Irta: DR. BLEYER JAKAB.

(Harmadik, befejező közlemény.)

A tizenhatéves háború legfényesebb fegyverténye Buda visszafoglalása, mely a következő évbe, 1686-ba esik. Természetes, hogy az ujságlapok száma, melyek a keresztény világnak ezt a nagy eseményt hírül hozták, rendkívül nagy: ¹ a múzeum egymaga husznál több ilyen füzetet őriz, melyek nagyrészt metszetekkel is vannak diszítve. Az ez évi magyar tárgyú hírlapok alig is szólnak egyébről. De ezt az eseményt aztán alaposan kimerítik: legtöbbjük elbeszélő jellegű és prózában van írva, például a következő, mely szójátékkal vezeti be czímet: *Der Wohl-erhitzte brennend und verbrennte Ofen. Das ist | Eine richtige Erzählung dessen | Was vor dem Schlüssel zum Türckischen und Der Vor-Maur Christlicher Reiche | Der Königlichcn Stadt Ofen | Zeit während der Beläger und Eroberung | In Grausamer Gegenwehr Türckisch- und unerhörtern Helden-Muth | Christlicher Seit | vorgegangen. Alles aus getreuer Nachricht zusammen gerichtet | und dem Geschicht-liebenden Leser zur Bewunderung dargestellt. Nebst dem eigentlichen Grund- und Abrise der Vestung | samt deren Belägerung | Vorstellung aller Approchen | Batterien und Resseln. Im Jahr 1686. —* (h. n., 4-r., 16 szott lap, 2 metszettel.) — Van azonban köztök néhány versbe szedett és elmékedő tartalmú ujságlevél is: *Der eylende Currier | Mit sich bringend Die | mit Gottes Gnad durch die Kagsersl. siegreiche Kriegs-Waffen glücklich mit stürmender Hand eroberte Vestung Ofen. Sambt einem Epitaphio oder Grabschrift deren in gemelten Ofen gelegenen*

¹ V. ö. Majláth Béla: *Buda visszavételének egykorú irodalma*. Pesti Napló, 1884-ki évf. szept. 7. (melléklet).

Guarnison. Anno 1686. — (H. n. 4-r., 4 sztlan lev.) — Sőt egy predikáció is, melyet Scheiden H. Bálint a magyar főváros visszafoglalása alkalmából a hálaadó isteni tiszteleten a trieri érsek-választó jelenlétében szeptember 14-én Coblenzben mondott: *Budana Victoria Donum Altissimi Oder Ausz deren Türckischen Feinden Händen | durch gnadenreiche Beystand desz allerhöchsten Gottes am 1. Septembr. losz gewordener Ungarische Sampson | An Dem im Trierischen Ertzstift am Tag der Erhöhung des Heil. Creutzes den 14. Septemb. 1686. wegen glorwürdiger Eroberung der Königl. Ungarischen Residentz | und starcken Vestung Ofen | Hochfeyerlich gehaltenen Danckfest in Gegenwart | Desz Hochwürdigsten Erztbischoffen | und Churfürstens zu Trier x. Vnd dessen Hcfftatt: Welt- und Clösterlicher Geistlichkeit | und allermanns Volckreicher Versamlung in der Mutter Gottes Pfarr- und Haupt-Kirchen zu Coblentz vorgestellt von H. Valentin Scheiden Der H. Schrift Doctorn, Proto-Not. Apost. Churfürstl. Trierischen Officialen, und Pfarrherrn daselbst. Trier | Im Jahr Christi 1686.* — (4-r., 16 szzott lap.) — Némely röpirat visszapillantást vet Buda multjára, és az ostrom leírásába beleszővi Budavár első elestének, valamint azon eredménytelen kísérleteknek elbeszélését is, melyekkel a keresztények a fontos várat évszázadokon át visszavívni igyekeztek: *Warhaffte Relation Oder eigentliche Beschreibung Der Königlichen Ungarischen Haupt-Stadt und Vestung Ofen | Worinnen nicht allein Ihre Belegene | vnd alle darinn vnd umb dieselbe sich befindliche Raritäten vnd Gebäue | sondern auch verschiedene Belagerungen vnd Eroberungen von Anno 1526. an | so Christlich als Türckischer Seiten beschehen; Insonderheit Die Belagerung vor 2. Jahren | wie auch die Jetzige bisz auf die Eroberung ermeldten Orts. Ausz glaubwürdigen Zeugnissen dem geneigten Leser vor Augen gestellet. Augspurg | Gedruckt vnd zu finden bey Joh. Jacob Schönig | 1686.* — (4-r., 30 szzott lap, 1 metszettel.) — Bármily szempontból foglalkozzanak azonban ezek a röpiratok Buda ostromával, mind kivétel nélkül nagy méltánylattal szól rólunk és roppant lelkes hangú. Az egyik ezt az eseményt oly fontosnak és oly örvendetesnek tartja a keresztényekre nézve, mintha Jeruzsálemet foglalták volna a pogányoktól vissza: *Gott Lob! Der Blut-Hund liegt darnieder: Wir haben Ofen wieder. Welches 145.*

Jahr unter das Türckische Joch gewesen ist: Mit dieser Warhafftiger Bericht Von der überaus herrlichen Eroberung Der Königl. Haupt-Stadt und Vestung Ofen | In Nieder-Ungarn | Wie solche mit Gottes Hülffe und Beystand an die Christen durch Sturm | den 2. Septembr. 1686. über gangen | da sie vorher den Türckischen Succurs zu dreyen mahlen geschlagen | und wie sie eine überaus herrliche Beute gemacht haben | Auch von der vergiessung vieles Menschen-Bluts | welches ein greulicher Aspect gewesen | und die Eroberung wohl der zu Jerusalem zu vergleichen. Gedruckt zu Franckfurt am Mayn | Anno 1686. — (4-r., 4 sztan lev.)

És ebbe az általános örömbé és lelkesültségbe, melyet Buda elfoglalása az egész keresztény világban keltett, mint roppant dissonantia hangzik bele egy 1687-ki ujságlap, mely Finkenstein Fink lovagnak és társainak az ostrom alkalmából elkövetett árulásáról ad hírt: *Warhafftiger und gründlicher Bericht | Von der jüngsten in Ofen vorgehabten entsetzlichen Verrähterey | wie dieselbigen entdecket; Und wie der Haupt-Verräther Finck von Finckenstein | deswegen zur gebührenden Straff gezogen | und hingerichtet worden. Anno 1687. — (H. n., 4-r., 8 szzott lap, 1 metszettel.)*

Az 1686-iki sikerek gyümölcsét a magyarság csak nagy későn, évtizedek multán kezdte élvezni, az első termést a dinasztia foglalta le magának a pozsonyi országgyűlésen. A győzelmes hadjáratok következtében felszabadult Magyarországot az udvar tanácsosai hódított tartománynak tekintették, melynek nincs más joga, törvénye, alkotmánya, mint a király akarata. Az ország közjogi viszonyát uralkodójához új alapokra fektették, és nem az ő belátásukon, annál kevésbbé jóakaratumon múlt, hogy ezek az új intézkedések, melyekhez a magyar törvényhozás is hozzájárult, nemcsak egyoldalúlag a dinasztia érdekeit szolgálták, hanem Magyarországnak is fejlődése folyamán javára váltak. A nevezetes országgyűlés működését Lipót elsőszülött fiának, a kilencz éves József főhercegnek koronázása fejezte be, mely már az új törvények alapján nagy fényvel és pompával december 9-én Pozsonyban ment végbe. A korlátolt elméjű bécsi miniszterek meg voltak róla győződve, hogy Magyarország államférfiai ténykedésükért irántuk nagyobb hálára van kötelezve, mint a lángeszű hadvezé-

rek iránt, kik évszázados hódoltságából fölszabadították. Hivatalos és félhivatalos sajtójuk útján a külföldet is siettek erről meggyőzni. A múzeumban is van néhány ilyen nyomtatvány, melyek József koronázását adván hírül, efféle elméleteket hirdetnek. Később azután, mikor a magyarok nem egészen ezen bécsi urak szája ize szerint viselkedtek, ugyanily módon adtak a külföld előtt megbotránykozásuknak kifejezést. Ezek közt a füzetek közt legérdekesebbek Flämitzer Miklós Jánosnak¹ ebben és a következő években megjelent művei, melyekben, úgy látszik, a bécsi vezető körök gondolkodásmódját egészen híven kifejezi. Halljuk csak, mint igyekszik egy 1687-ki röpiratában, mely az egyetemi és akadémiai könyvtárakban is megvan, és, úgy látszik, nagyon el volt terjedve, száz lapon át kimutatni: *Das | durch die Oesterreichische Clemenz wiederum Erquickte Königreich Ungarn. Das ist: Ausfürlicher Anzeig | wie das Königreich Ungarn bey erfreulicher inthronisierung Königs Josephi, aus dem Glorwürdigsten Erz Haus Oesterreich | Nicht allein aus dem Ubel der innerlichen Spaltungen in eine heilwärtige Einmüthigkeit erhoben | sondern auch in seinen Privilegiis, Juribus | Libertatibus und Gerechtigkeiten fest gesetzt | und restabillret worden. Durch sonderbare Anmerkungen über die Diatal-Proposition de dato 31. Octobr. 1687. verfasst von J. N. F.* — (H. n., 4-r., 100 szott lap.) Sem Flämitzer, sem a többi röpiratok szerzői, kik az új közjogi határozatokat ismertetik, a magyarsággal szemben nem lépnek föl támadólag, hangjuk leereszkedő, sőt barátságos, mint ebben az időben közvetlenül a pozsonyi országgyűlés után a bécsi politikusoké is. Meg voltak viselkedésünkkel elégedve és nem győzték diszitó jelzőkkel, melyekkel bennünket elhalmoztak, mint például a következő ujságlap: *Vorstellung der Von dem Groszmächtigen | Unüberwindlichstẽ Römischen Käyser Leopoldi I. Und Magdalena Theresia, Beyden regierenden Käyserl. Majestäten | an dero Erst-geboren Erb-Printzen und Stammens-Mehrern Josepho Primo, Ertz-Hertzen zu Oesterreich | x. x. beschehener Grossherrlich- und Glorwürdigsten Crönung des hoch- und weltberühmten Königreichs Hungarn | und dero incorporirten Provinzien | x. und wie selbe nechst Göttlicher Obsorg | in Anwesen-*

¹ Chr. G. Jöcher, Allg. Gelehrten Lexicon, (Lipscse, 1787.) II. k. 1126. l. és Szimnye József, Magyar Írók Élete, III. k. 546. l.

heit zweyer Cardinalen | Ambassadeurn, Ertz-Bischoff und Bischöffen | vieler Fürsten | Grafen | und unzehligen Adels | in der gewöhnlichen Hungarischen Crönungs-Stadt Preszburg glücklichst vollzogen worden | den 9. Tag Decembris, Anno 1687. — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.)

Ép oly érdeklődéssel mint a pozsonyi országgyűlés tárgyalásait és a koronázási ünnepeket, kísérik az egykorú ujságlevelek az ez évi hadmiveleteket is. Különösen az úgynevezett mohácsi győzelem keltett már nevénél fogva is roppant lelkesedést, és a múzeumban két-három olyan hirlap van, melyek hasábjait egészen ennek az ütközetnek szentelik: *Relation Der von der Christlichen Armee | wieder dero Erbfeind | bey dem Berg Harsan, unweit Siclos erhaltenen Victori. — Ausz dem Chur-Bayerischen Feld-Lager bey Barniewar | dem 14. Augusti | Anno 1687. — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.)* — Van egy prédikáció, melyet a mohácsi győzelem alkalmából Mülberger János Joákim evangélikus prédikátor augusztus 31-én Regensburgban a Szent-Háromság templomában mondott: *III. Latrones Hierochuntici Turcici. Das ist: Einfältige | doch Schriffmässige Vergleichung der Hierochuntischen und Türckischen Mörder | Darunter die armen Christen mehrmalen gefallen: Diszmal aber von dem Grossen Zebaoth | Vermittelst einer herrlichen gesegneten Victori $\frac{1}{2}$ Augusti dieses 1687. Jahrs in Ungarn | in der Gegend Mohaz und Siklos, &c. gnädigst erhalten worden. An dem | in des H. Röm. Reichs Freyen Stadt Regensburg angestellten solennen Danck- und Victori-Fest | Auf den XIII. Sonntag nach Trinitat. war der $\frac{2}{3}$ August aus demselben ordentlichen H. Evangelio | beschrieben von dem Evangelisten Luca, Cap. X. V. 23—37. Bey Volckreicher freudiger Versammlung der Evangelischen Gemein | in der Kirchen zur Heiligen Dreyfaltigkeit vorge-tragen | Und auf vieles Begehren und Ansuchen zum Druck übergeben Von Joh. Joachim Mülberger | Ex. Prediger allda. Regensburg | gedruckt bey Joh. Georg Hofman. — (4-r., 26 sztlan lev.)* — Több ujságlap kiterjeszkedik az összes hadmiveletekre, melyek ebben az évben az egész keleten a félhold ellen irányultak, és Velenczének Morea félszigetén kivivott sikereivel együtt ismerteti a mohácsi csatát: *Sieg-gekrönter Feld-Zug Desz Adlers und Leuens | Im 1687. Jahr Christi; vorgestellt In*

ausführlicher und warhaffter Erzählung der denckwürdigsten Victorien | womit der Allerhöchste die Waffen Römisch-käyserlicher Majestät | in Ungarn | durch eine unvergleichliche Haupt-Victori | und der Durchl. Republic Venedig in Morea | durch einen herrlichen Feld-Sieg | wie auch durch Eroberung der festen Plätze Patrasso | Lepanto | Corintto | x. diesen | nunmehr geendigten | Sommer über | gesegnet und herrlich gemacht: Dazu gleichfalls Das Jenige mit eingeruckt ist | was in diesem obgenannten Jahr | von den Polnischen und Moscovitischen Kriegs-Verrichtungen wider den Erbfeind | das Gerücht | durch gute Correspondenz-Federn | ausgesagt. Wobey das neuliche Haupt-Treffen | bey Mohatz | in Ungarn; wie auch das Venetianische in Morea | samt denen Vestungen Patrasso und Lepanto | in Kupffer zu sehen: Dem Gunst-wollenden Leser mitgetheilt | Durch Martialis Adlerhold. Gedruckt im obgemeldten 1687 sten Jahr | und zu finden In Nürnberg | bey Johann Andrea Endters Seel. Söhnen. — (4-r., 138 szott lap, 3 metszettel.) — Négy másik terjedelmes reláció szintén az egész évi hadműveletekre terjeszkedik ki, és kettő közülük szemléltetés kedvéért és a magyar táborba indulók okulására metszetekkel van díszítve: az egyik Eszéket és környékét tünteti fel két metszetben, a másik pedig hét darab térképpel van ellátva Magyarországról, Erdélyről és Horvátországról. Az utóbbi czíme a következő: *Der Wegen des Höchst-tapferen Käyser-Adlers Helden-Thaten Sieg-berühmte Donau-Flusz | oder Eine genaue Darstellung aller derer Königreiche | Provinzen | Gespanschaften und Städten | so an und um die Donau herumer liegen | da dann in sonderheit die bis hieher durch die Christliche Waffen herrlichst bestrittene Siege und Eroberungen in dem Königreiche Hungarn kürztlich bemercket worden. Allen liebhabern der Novelln | Insonderheit aber denen | so anietzo zu Felde ziehen | und grosse Land-Carten nicht bequem bey sich führen können | zu lieb in so kleinem Format herausgegeben | von Einem Liebhaber der Erd-Beschreibung. Nürnberg | In Verlegung Peter Paulus Bleul | Kunst- und Buch-Händlers 1687.* — (4-r., 32. szott lap, számos metszettel.) — Egy heti lapból is van egy szám a múzeumi apró nyomtatványok közt, mely november 12-iki kelettel Pozsonyból hoz új híreket. Valamennyi tudósítás szinte mámoros a lelkesedéstől, és a közvéleményben

majdnem észrevétlenül és öntudatlanul gyökeret vert a hit, hogy immár megérkezett ideje annak, hogy Konstantinápoly elfoglalásával a pogány török a keresztény Európából végleg kiűzessék. Ezt a magasröptű eszmét azonban az udvar kicsinyes politikusai, kik a császárnak XIV. Lajos ellen való gyűlöletéből élőködtek, nem tudták felfogni, bár, ha jobban érdeklődtek volna iránta, az egykorú Zsurnaliztika teljesen népszerű módon fölvilágosíthatta volna őket jelentőségéről, így például a következő röpirat: *Triumphirender Reichs-Adler | Welcher so wol gegen Orient als Occident seine Flügel aufs glücklichste ausbreitet | Insonderheit nunmehr gegen Constantinopel | Wie und welcher Gestalt solcher importanten Ort Mittelst vorhengender Eroberung Der unüberwindlichsten Dardanelen | möchte occupiret | Und Sodann mit dem Erb-Feind ein ewiger Friede gestiftet werden. Gedruckt im Jahr 1687.* — (H. n. 4-r. 36 szzott lap.)

A következő évben, 1688-ban, Flämizsernek ismét egy röpiratával találkozunk, melyben azonban már egész más hangon beszél rólunk és közjogi helyzetünket a maga álláspontjából egész más érvekkel igyekszik tisztázni: *Der in Böhmische Hosen ausgekleidete Ungarische Libertiner. Oder des Glorwürdigsten Erz-Hauses Oesterreich Festgesetztes Souverain- und Erb-Recht Im Königreich Ungarn. Das ist Eine Genuin und ausführliche Demonstration und gründliche Deduction, aus was für Grund-Ursachen die noch für währende Ungarische Rebellion sich entsponnen. Mit was perduellischer Perfidia die Stände und Unterthanen desz Königreichs gegen die höchstgerecht und befugsame Verordnungen Ihro Kaiserl. Majestät die Waffen geführt | dadurch nicht allein ipso facto aller gehabten Privilegien und Freiheiten verwürcket | sondern auch denen von Gott gesegneten Siegreichen Waffen allerhöchstgedachter Kaiserl. Mayest. sich selbst tamquam jure belli subactos zu Erb-eignen Unterthanen pflichtig gemacht haben. Alles in refutationem einiger suppressis nominibus Authorum. Typographorum & locorum, zu Vertheidigung der Rebelischen Impietät, in offenen Druck heraus gegebenen Scripten, aus den bewährtetten Gesetzen Gött- und Natürlicher | auch Geist- und Weltlicher Rechten | wie auch aus denen Doctrinis | Sententiis & decisionibus der fürnehmsten alt und neuen Theologischen | Juristischen |*

*Politischen | Historischen und Militarischen Scriptorum roboret und verfasst Durch einen Oesterreichischen Unterthan der Röm. Kais. Maj. hievor gewesenen Hauptmann | nachmals General Auditor Leiutenanntten Johan Nicol. Flämtzer. Gedruckt zu Würtzburg bey Hiob Hertzen | und bey Johann Ziegern zu finden. Anno 1688. — (h. n., 128. szott lap.)*¹ — De Flämtzer nemcsak Magyarországi közjogi állását fejtegette az isteni, emberi, történeti és sok egyéb jog alapján, hanem Erdélyét is, melyet 1687-ben lotharingiai Károly a császár számára meghódított. Hadd álljon itt ezen röpiratnak is a czíme, mely ugyan valamivel rövidebb az előbbinél, de tudakosságban még azon is túltesz: *Sieben-Bürgens Oesterreichischer Messias | Oder: Das durch den Glorwürdigsten Oesterreichischen Leopoldum | Aus dem Rachen der Barbarischen Dienstbarkeit erlöste Fürstenthum Siebenbürgen | Das ist: Gründliche Demonstration mit was unwidertreiblichem Recht | die Röm. Kayserl. Majest. das herrliche Fürstenthum Siebenbürgen | als ein aculsum von dem Königreich Ungarn | wiederum aus der schönsten Dienstbarkeit des Ottomannischen Barbars gerissen | und dem Königreich Ungarn einverleibet haben. Alles aus wol solidirten fundamentis, des Rechts aller Völkerschafften | und der Doctrinæ Politicæ, wie nicht weniger der Gött- und natürlichen | auch gemein geschriebenen geist und weltlichen Rechten: Item ex historia seu temporum teste etc. luce veritatis: Zelo Christiano abgefasset. Von Aller höchstgedachter Röm. Kayserl. Majest. hievor über eine Compagnia Teutschen Fusz-Volckes | bestellt gewestem Hauptmann | nochmals aber in causis castrensibus Vice-General-Auditore. Johann Nicolao Flemizer. Im Jahr | Dar Inn Siebenbürgen aVs Der TVrcken sChWeren DienstbarkeIt erLöset War. In Verlegung | Johann Ziegers in Nürnberg. Gedruckt zu Würtzburg | bey Hiob Hertzen | 1689. — (4-r., 128 szott lap.)*

A többi ujságlap, melyek 1688-ból a múzeum birtokában vannak, majdnem mind Nándor-Fejérvár visszafoglalásáról szólnak. A hangulat, mely bennük visszatükröződik, körülbelül ugyan olyan, mint mikor két évvel annakelőtte Buda a keresztények kezébe jutott: *Das in die 167. Jahr und Tage lang unter dem Türckischen Joch gewesene nunmehr aber durch die Sieg-reichen*

¹ V. ö. Marczali Henrik, Világtörténet. Ujkor, II. k. 429—428.

*Waffen der Christen glücklich wieder erlösete Belgrad Oder Griechischweissenburg: Das ist: Ausführlicher Bericht | Was maszen durch G. Ottes sonderbaren Beystand | auch höchst-rühmlichen und preiszwürdigen Helden-Muth Ihrer Churf. Durchl. in Bähern die Stadt und Festung Griechischweissenburg | als der Schlüssel zum Königreich Ungarn | mit starcker Belägerung und glückl. Eroberung seinem rechtmässigen Herrn | Ihrer Käyserlichen Majestät | den 6. Septembr. st. n. dieses 1688-sten Jahres wieder überliefert und eingehändiget worden; Dabey absonderlich zu befinden | was von Tage zu Tage vorgegangen | auch was so wohl von hohen Officirn | als gemeinen Soldaten blesziret und geblieben. Leipzig | im Durchgange des Rathauses zu bekommen. — (4-r., 10 sztan lev., 1 metszettel: Belgrád ostroma bajor Miksa képével.) — Egy prédikációnk is van ezen alkalomból, melyet Dalhover Marcellianus atya Freisingben Bajorországban tartott: *Erfreuliche Schlüssel-Beuthe Oder Sig-Predig Wegen Preyszwürdigst | Von Ihro Churfürstlich Durchleuchtigkeit ausz Bayrn | den 6. September | Anno 1688. durch Sturm eroberter Haupt-Vestung Belgrad Oder Griechischweissenburg Erfreulichst abgelegt In dem Hochfürstlichen Thumb-Stift zu Freysing In Gegenwart einer frohlockenden Volcks-Mänge Durch P. Pr. Marcellianum Dalhover, Ord. S. Francisci Reformat. Provinciae Bavariae, Theologum, und desz Hoch-Fürstlichen Thumb-Stifts zu Freysing Ordinari-Predigern | und Poenitentiarium. Cum Facultate Superiorum. München | In Verlag Johann Hermann von Gelder | Chur-Fürstl. Hof-Buchhandlern. Gedruckt bey Sebastian Rauch | im Jahr Christi 1688. — (4-, 38 szzott lap, hiányos.) — Még egy érdekes füzetet őriz a múzeum ebből az évből, mely huszonkilencz keresztény hősnek arczképét hozza, kik mint vezérek a török ellen folytatott hadakozásban kitűntek, köztük csak egy magyar: Pálffy János Károly gróf.¹**

A következő év harczy sikerei még meseszerűbbek voltak,

¹ Weller ebből az évből egy figyelemre méltó verses röpirat címét közli, mely XIV. Lajosnak a törökökkel való kaczerkodásáról szól és *Budán a német nyomlában* látott napvilágot. A fővárosi könyvtárakban nem tudtam ráakadni; Weller szerint Ulmban őriztetik. A *Régi Magyar Könyvtár* II. kötete nem említi. L. Weller E., *Annalen der poetischen National-Literatur der Deutschen im XVI. und XVII. Jahrhundert.* (Freiburg, 1862–64.) 1093. sz.

Lajos bádeni örgróf merész előnyomulása a Balkán szívébe egész Európa bámulatát vonta magára. Vagy tizenkét relációt találtam a múzeumban, melyek a nagy tehetségű ifjú fővezér balkáni hadvezetéséről és különösen nissai és viddini győzelmeiről adnak hírt. A legtöbb tudósítás, úgy látszik, a harcztéren készült, sok legalább onnan van kelezve: *Umständlicher Bericht | Wegen Desz von dem Kayserlichen Kriegs-Heer unter Führung desz H. Margrafen Ludwig Wilhelm zu Baaden und Hochberg x. Hochfürstl. Durchl. den 20. und 30. Augusti erhaltenen Herrlichen Siegs | De dato aus dem Feldleger bey Batokin | den. 3. September. 1689.* — (H. n., 4-, 4 sztlan lev.) — Az egyik meg épen Konstantinápolyból van datálva és állítólag török eredeti nyomán íródott: *Extract Aus Gewissen Schreiben | So von der Gegend Sophia und Adrianopel | wegen der letztern Cristlichen Siegreichen Victori bey Nissa | anhero überbracht | und aus dem Türckischen ins Teutsche übersetzt worden. Sub Dato Constantinopel | den 2. Octobr. Anno 1689.* — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.) — Érdekes a következő nyomtatvány is, mely szélesebb látókör alapján itéli meg a török világhatalom sülyedését: *Extract Dreyer verschiedener Schreiben | Deren der erste was sich mit denen Türckischen Rebellen in Asien; der andere | bey Erinnerung des Schlosses Tegetebator, und der dritte | bey dem zwischen dem Hn. Grafen von Drascowitz und denen Türcken bey Wihitz in Bosnia vorgegangenen Treffen | passiret ist | in sich hält.* — (H. és é. (1689) n., 4-r., 2 sztlan lev.) — Bádeni Lajosnak egész déli hadjáratát egy 1690-iki nyomtatvány öleli fel, mely nagy térképen pontosan feltüntetí hadi útját, a nevezetesebb ütközetek helyeinek megjelölésével: *Das zwar hochmütig aber Gedemüthigte Türckis. Hund-Gemarr | Unter der regierung Des Unüberwindlichsten Grossen Leopolds Durch kluge Conduiti und Anführung Des Tapffermütig- und Siegs-glücklichen | Teutschen Durchleuchtigen Helden Scanderbegs | Ludwig Wilhelms von Baden-Baden | Dessen theils rühmlichen Thaten: Sampt des Türckischen Mond-Reichs Steigen und Abnehmen: Mit zugleich wohl-eingerichteter Darstellung und Kupfer-Bildnusz der ordentlichen Land-Strasse | wie solche über Nissa | Sofia | und Adrianopel | bisz auf Constantinopel | gewöhnlich; und was für Orte sich auf selbiger befinden | so denen Curieuses Teutschen | zum Theil noch unwissend. Alles in belie-*

biger Kürtze | doch kernhafft verabfasset. Gedruckt im Jahr 1690. — (H. n., 4-r., 30 szott lap, 1 metszettel.)

Az 1690. év hangulata távolról sem olyan lelkes. Lipót, mint az egyik ujság lap hírül adja, kész lett volna a pápa ellenkezése daczára békét is kötni, ha a portán a háborúpárt újra fölül nem kerekedik. Szertelen gyűlöletében le tudott volna mondani azokról a káprázatos kilátásokról, melyekkel magyarországi sikerei kecsegtették, csakhogy egész hadi erejét XIV. Lajos ellen fordíthassa. A békealkudozások, melyek, úgy látszik, a külföldön mindenütt nagy kedvetlenséget keltettek, ily módon meghíúsultak és a háborút tovább kellett folytatni. Ez azonban ebben az évben a császáriakra nézve kedvezőtlen fordulatot vett. Kanizsa az év elején ugyan megadta magát, miről négy ujság hoz tudósítást, de október 6-ikán Nándor-Fejérvár, melynek visszafoglalása két évvel előbb Európa-szerte oly határtalan örömet keltett, újra a törökök kezébe jutott. A múzeumban csak egy nyomtatványt találtam, mely erről a leverő eseményről egész röviden hirt ad, másutt sem tudtam többre akadni: *Umständlicher Bericht Vom unglücklichen Verlust Der Vestung Griechisch-Weissenburg.* — (H. és é. (1690) n., 4-r., 2 sztlan levél.) — Hozzáköteve: *Käyserliche Ratification, Der von Dero Generalität mit der Türckischen Besatzung Der Vestung Canischa Geschlossenen Accords-Puncten.* — (h. é. (1690.) n., 4-r., 2 sztlan lev.) — Van még ebből az évből egy hirlap, mely Nagy-Várad ostromával foglalkozik.

A következő esztendő legfényesebb fegyverténye a szalánkeméni véres diadal, mely Belgrád elestét teljesen elfeledtette. Az összes magyar vonatkozású ujságlapok, melyek 1691-ből a múzeum birtokában vannak, erről a győzelemről hoznak híreket, kivéven egyet, mely Hussaynak, a hollandi békeközvetítőnek küldetéséről szól. Körülbelül tiz röpirat jelent meg a szalánkeméni ütközet alkalmából, hozzáértve Lajos örgróf hivatalos relációjának lenyomatait. A leglelkesebb és talán legérdekesebb a következő füzet, mely a győzelem alkalmából tartott római ünnepségeknek és annak a zászlónak leírását adja, melyet a császár a pápának küldött: *Relation, Deren in der Weltberühmten Stadt Rom | Nach erhaltenen Advis, Welchergestalten die Käyserl. siegreiche Kriegs-Waffen | unter Commando Jh. Fürstl. Durchl. Printzen Ludwigs von Baaden | Das Türckische Kriegs-Heer | unweit Salankement*

in Schlavonien aufs Haupt geschlagen | dessen völliges Lager erobert | Und Vormittelst so gloriös erstrittenen Victoria | Disz-fals celebrirten vieltägigen grossen Freuden-Soleñitäten; Nebst Einer eigentlichen Beschreibung des Türckischen grossen Fahmens so in gehaltener Battaille erobert | und welcher von Ihro Kayserl Majestät Ih. Päbstlichen Heiligkeit Innocentio XII. zum Sieges-Zeichen nacher Rom überschickt worden. Anno M.DC.XCI. — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.)

A következő években a háború minden jelentősebb esemény nélkül tovább folyt. Nem is akadtam sem a múzeumi, sem az egyetemi és akadémiai könyvtárakban 1696-ig olyan nyomtatványra, mely a magyar-török harcztérről hozna híreket. Még az 1695-iki lugosi vereségnek sincs nyoma, melyben a derék Veterani tábornok életét veszté. Csak 1696-ból van egy hirlapunk, mely Frigyes Ágost szász választónak kétes értékű temesvári győzelméről magasztalóan értesít: *Der in diesem 1696sten Heil Jahr continuirte Türcken-Krieg Vnd Christen-Sieg | Das ist: Gründlich und warhafftiger Bericht | wie der von dem Türckischen Grosz-Sultan dem Königreich Ungarn und Siebenbürgen angedrohte Einfall von Sr. Churfürstl. Durchl. zu Sachsen mit der Röm. Käiserl. Majestät und Mit-Allirten Haupt-Armée Nach einem langen und desperaten Treffen | heldenmüthig und tapffer abgewendet | und solches gefährliche Dessen glücklich hintertrieben worden. — Chur Sachsen den Türcken in Ungarn besieget: Der Sultan vor Friedrich Augusten erliegt! — Wien | Gedruckt bey Hans Peter Schilling | Anno 1696. — (4-r., 8 szlan lev.)*

Az 1697. év magyar tárgyú röpiratokban, úgy látszik, még szegényebb. A múzeum egészben egy ujságlapnak van birtokában, mely savoyai Eugén herczegnek világra szóló zentai győzelméről szól: *Relations-Diarium Der grossen | Zwischen denen Käyserl. und Türckischen Kriegs-Waffen den II. dieses Monats Septemb. unter dem Commando Ihrer Durchl. Printzen Eugenio von Savoyen | unweit Senta und Klein-Kanıscha vorbey gegangenen blutigen Feld-Schlacht | In Welcher Die Unsere über die Muselmänner überausz glorieus victorisiret | deren in 22000 Mann auff der Wahl-Statt ritterlich erlegt | viel der Feind gefangen genommen | und daneben bey fast das völlige feindliche Lager | ohne sondern Verlust der unsern | glücklich erobert.*

*Erstlich gedruckt zu Wien | Im Jahr 1697. — (4-r., 4 sztlan lev.) —*¹

1798-ból szintén csak egy nyomtatványunk van, az is csak közvetve magyar vonatkozású: a zentai csata után a megmenekült szultán börtöt, bűnbánatot és vezeklést rendel el Konstantinápolyban: *Mandat Des itzt-regierenden Türckischen SULTANS, welches er an die Ottomannische Pforte nach Konstantinopel den 30. September 1697. wegen eines Fast- Busz- und Beth-Tages ausgefertigt. Nebst etlicher Poetischen Gedancken communicirt Von Bohuslav Serasky. S. J. Gedruckt im Jahr 1698. — (H. n., 4-r., 4 sztlan lev.)*

A következő esztendő aztán végett vetett ennek a hosszú háborúnak, mely ez utolsó években a nyugati közvéleményt már nem nagyon érdekelte. Úgy látszik, befejezése is meglehetősen hidegen hagyta, mert a múzeum ugyan négy tudósítást őriz, melyek a karloviczi békéről újságnak, de hangjuk nagyon száraz, erősen hivatalos vagy félhivatalos színezetű. Ebben a tekintetben csak a következő füzet tesz kivételt:² *Kurtze Beschreibung Der Kriegs- und Friedens Begebnissen | im Königreich Hungarn unter dem Durchleuchtigsten | Großmächtigsten | und unüberwündlichsten Röm. Käyser | auch zu Hungarn und Böhmeim König und Herrn | Herrn Leopoldo I. dem Grossen | Ertz-Hertzen zu Oestereich etc. etc. dann auch deren nahmhafftigsten vom Erbfeind Christlichen Nahnems eroberten Vestungen | Städt- und Schössern | erhaltenen Sieg- und glorreichen Victorien; und endlichen des zwischen höchstgedachter Röm. Käyserl. und Königl. Majest. Cron Pohlen | Moscau | der Republik zu Venedig und der Ottomanischen Porten getroffenen vil erwünschten Fridens-Schlusses. Dem diser Materi Unwissenden | doch darnach verlangenden geneigten Leser zu Lieb und Ehren in dieses Jahr-Buch beygedruckt. — (H. és é. (1699.) n., 4-r., 9 sztlan lev.)*

A karloviczi béke után a nyugati közvélemény, melynek figyelmét századokon át úgyszólván csak a török harcok fordí-

¹ Weller E. azonban három lelkes szavú verses hírlap címét közli a zentai győzelemről: *Annalen der poetischen National-Literatur der Deutschen im XVI. und XVII. Jahrhundert*, 1284., 1285. és 1282. 'sz.

² Weller E. is említ egy melegebb hangulatú verses újságot, mely a karloviczi békekötés alkalmából íródott. *Id. m.* 1287. sz.

tották hazánkra, már sokkal lanyhábban érdeklődik irántunk. Orgánumai is, az újságlapok és röpiratok, melyeknek török küzdelmeink nyújtották a leggazdagabb és legérdekesebb anyagot, a háború befejeztével, ha foglalkoznak is velünk, egészen más jellegűek. Aránylag csekély is azoknak a nyomtatványoknak száma, melyek 1699-től a szatmári békekötésig a magyar viszonyokat ismertetik. A múzeum meg épen a legérdekesebb röpiratoknak nincs birtokában. Legnagyobb részük hivatalos iratoknak, kiáltványoknak lenyomatai, melyeket vagy József király, vagy Rákóczi Ferencz bocsátott ki.¹

A híres *Ragotzische Kriegsflamme* című füzet két példányban is megvan a múzeumban, de azonkívül megvan az egyetemi és akadémiai könyvtárakban. Ugyanebből az évből, 1704-ből a múzeum egy másik nyomtatványt őriz, mely Rákóczi Ferencznek 1703-ki manifesztumával foglalkozik.² Egy 1705-iki röpirat a magyarországi zavarokat meglehetősen tájékozottsággal a lelkiismereti kényszernek tulajdonítja, de abban alighanem téved, mikor ezt a türelmetlenséget a pápaság rovására írja; a mi történetünk Lipót alatt mást mutat: *Die Ungarische und Sevensische Unruhen | Worin Das durch seinen Gewissens-Zwang sich selbst verdammende | und dem Etat höchstschädliche Pabstthum | Allen Absonderlich Christlichen Etats-Leuthen bey gegenwärtigen wunderlichen Conjunctionen, Zu ferner Erweung vorgestellt wird | Nebst einen Anhang aus Hr. Puffendorffio diese Materie betreffend von Einem um den Schaden Josephs Bekümmerten, Cölln | bey Piere Marteau | 1705. — (4-r. 120 szott lap.)*

Egy 1706-iki röpirat Rákóczi békepontjait közli, melyeket a közvetítő tengeri hatalmakhoz intézett, hogy a magyarság és királya közt egyességet létesítsenek: *Friedens-Puncten | Welche Von Seithen der Hungarischen Deputation Der Löbl. Mediation Der Durchläuchtigsten Königin von Grosz-Britannien Und der Herren General-Staaten | Der vereynigten Niederlanden Herrn Abgesandten | und durch selbige Ihrer Kays. und Königl. Maj. Comission den 15. Junii eingegeben | auch durch diese wieder*

¹ A Rákóczi-korra vonatkozó röpiratoknak igen szép, de persze távolról sem teljes összeállítását adja Ballagi Aladár a Pallas Nagy Lexikonában, XIV. k. 384—386. l.

² Czimét l. Régi Magy. Könyvtár, III. k. 4464. sz.

beantwortet worden. Regensburg | Druckts Augustus Hanckwitz | Anno 1706. — (4-r. 10 sztlan lev.)

A következő évből két nyomtatvány József királynak két kibocsátványát közli, melyekben a magyarokat a forradalmi mozgalmából való visszatérésre szólítja fel. A második röpirat azonkívül Eszterházy Pál nádornak az ónodi határozatok ellenében a keresztény világ valamennyi államához intézett 1707 augusztus 20-ikán kelt manifesztumát, valamint a királyhoz hű maradt uraknak, megyéknek és városoknak névjegyzékét foglalja magában.¹

1708-ból két röpirat más-más kiadásban József király meghívását tartalmazza a február 29-ikén megnyíló pozsonyi országgyűlésre,² egy 1709-iki füzet pedig a királynak újabb kiáltványát adja közre, melyben kijelenti, hogy mindazokat, kik négy hét alatt az ő hűségére vissza nem térnek, mint a haza ellenségeit száműzni fogja: *Kaysersliche und Königliche Erklärung vermög welcher | die Häupter fürwehrender Hungarischen Empörung | und die ihnen Anhängige | so in Zeit der bestimmten 4. wochen nicht wieder zum vorigen Gehorsam kommen | als Feinde des Vaterlandes verwiesen und verbannet werden. — (H. és é. (1709) n., 4-r., 4 sztlan lev.)*

Sorozatunkban a két utolsó nyomtatvány 1711-ből való. Az egyik a szatmári békekötés pontjait közli,³ a másik pedig Pálffy János gróf május 2-iki jelentését tartalmazza, melyet Debreczenből Bécsbe küldött:⁴ *Extract-Schreibens aus Debresin, Von dem Kayserl. General-Feld-Marschall | Herrn Grafen von Balfy, an einen vornehmen Minister in Wien unterm 2. May 1711. abgangen. — (H. n., 4-r., 2 sztlan lev.)*

És evvel dolgozatomnak végéhez értem. Nem nagy czélt tűztem ki magamnak értekezésem elején, és ha filologusaink előtt sikerült a bevezetésben jelölt feladat értékét és jelentőségét nyilvánvalóvá tennem, elértem azt, amit ígértem, és a mire törekedtem. Filologusaink előtt, mondom, mert történetíróink bizonyára addig is meg voltak győződve ilyen könyvészeti vállalat nagy fontosságáról. Lehetetlen, hogy ők vizsgálódásaik folyamán,

¹ Címüket l. Régi Magyar Könyvtár, III. k. 4576. és 4577. sz.

² Az egyiknek címét l. u. ott, III. k. 4578. sz.

³ Címét l. u. ott, III. k. 4796. sz.

⁴ V. ö. Acsády id. m. (A magyar nemzet története, VII. k.) 678. l.

ha ebbe az irányba terelődtek, számtalanszor meg nem érezték volna a mult idők beszédes közvetlenségét, letűnt századok élő lehelletét, mely ezekből a poros, elsárgult, igénytelen levelekből a kutató felé árad. Az anyag egybehordása azonban filológiai természeténél fogva a filologusra tartozik, míg feldolgozása és értékesítése nagyrészt a történetíró feladata.

VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK 1899-BEN.¹

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége a lefolyt évben 35 törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeum és könyvtár felett gyakorolta a felügyeletet.

Ez intézetek a következők:

Az árva-vármegyei Csaplovits-könyvtár Alsó-Kubinban, az aradi Kölcsey-egyesület múzeuma, Bars vármegye múzeuma Aranyos-Maróton, a budai könyvtár, (a budai könyvtár-egyesület tulajdona,) a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat múzeuma Déván, az esztergom-vidéki régészeti és történelmi társulat múzeuma Esztergomban, a felkai Táttra-múzeum, (a felkai Táttra-múzeum-egylet tulajdona,) az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet múzeuma Gyulafehérváron, a halasi ev. ref. főgimnázium múzeuma és könyvtára, a kecskeméti városi múzeum és könyvtár, a keszthelyi balatoni múzeum, (a balatoni múzeum-egyesület tulajdona,) az erdélyrészi Kárpát-egyesület múzeuma Kolozsvárott, a losonczi városi közkönyvtár, a mosonmegyei történelmi és régészeti egylet múzeuma Magyaróvárott, a nagyenyedi Bethlen-főiskola múzeuma és könyvtára, a biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egylet múzeuma Nagyváradon, a szabolcsvármegyei múzeum Nyiregyházán, a törvényhatósági közkönyvtár Nyiregyházán, a poprádi Kárpát-múzeum, (a magyarországi Kárpát-egyesület tulajdona,) a pozsonyi orvos- és természettudományi egylet múzeuma, a pozsonyi városi múzeum, a székely nemzeti múzeum Sepsí-Szentgyörgyön, (Háromszék vár-

¹ Kivonat a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének 1899. évi működéséről a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett jelentéséből.